

УДК 378:37.091.12.011.3-051

DOI 10.32755/sjeducation.2023.02.125

ФОРМУВАННЯ КРЕАТИВНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ (НА МАТЕРІАЛІ НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ «УКРАЇНСЬКА МОВА ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ»)

Лілік Ольга Олександрівна, доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри української мови і літератури,
*Національний університет «Чернігівський колегіум»
імені Т. Г. Шевченка*

(14000, Україна, м. Чернігів, вул. Гетьмана Полуботка, 53,

e-mail: lilik8383@ukr.net)

ORCID: 0000-0002-5187-1944;

Шумейко Зінаїда Євгенівна, кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки і гуманітарних дисциплін,

Академія Державної пенітенціарної служби

(14000, Україна, м. Чернігів, вул. Гонча, 34,

e-mail: zina1906@ukr.net)

ORCID: 0000-0003-2705 0924

Метою статті є визначення особливостей формування креативності у здобувачів вищої освіти засобами навчальної дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням». Для досягнення поставленої мети було використано комплекс загальнонаукових (аналіз наукової літератури, узагальнення й систематизація, зіставлення наукових поглядів) і педагогічних (модельовання навчальних ситуацій, спостереження за освітнім процесом, розроблення й апробація системи завдань) методів.

Доведено, що формування креативності у здобувачів вищої освіти засобами навчального курсу «Українська мова за професійним спрямуванням» передбачає науково обґрунтований підхід викладача до відбору методичного інструментарію. У цьому контексті традиційні й інноваційні методи навчання було розподілено на кілька груп: до першої групи увійшли методи, спрямовані на розвиток емоційно-вольової сфери майбутніх фахівців; до другої групи віднесено методи, що передбачали активізацію й посилення уже сформованих мотивів, трансформацію зовнішніх стимулів у внутрішню сферу особистості, перетворення їх на мотиви. Третя група методів передбачає орієнтацію на когнітивну сферу особистості здобувача вищої освіти, а отже, ці методи спрямовані на пошук і засвоєння різноманітної інформації, формування вмінь і навичок аналізу творів різних видів мистецтва, наукових і публіцистичних текстів тощо, а також розширення ерудиції. До четвертої групи увійшли методи, метою застосування яких було формування практичних умінь і навичок оперування різноманітним навчальним матеріалом, передавання інформації за допомогою різних за-

собів трансляції і її репрезентація. До п'ятої віднесено методи рефлексивного характеру, спрямовані на формування здатності до оцінювання власної діяльності, наявних знань, умінь і навичок, а також на актуалізацію та розвиток здатності студентів до самоконтролю й самооцінювання в різних видах діяльності. З'ясовано, що ефективність формування креативності здобувачів вищої освіти залежить від оптимального підбору й поєднання методів, врахування принципів індивідуалізації й диференціації.

Ключові слова: креативність, здобувачі вищої освіти, методи, навчальна дисципліна, завдання.

STUDENTS' CREATIVITY FORMATION OF HIGHER EDUCATION (ON THE TRAINING COURSE MATERIALS «UKRAINIAN LANGUAGE FOR PROFESSIONAL PURPOSES»)

Lilik Olha, Doctor of Sciences (Pedagogy), Associate Professor, Professor of the Department of Ukrainian Language and Literature, *T. H. Shevchenko National University "Chernihiv Colehium"* (53 Hetmana Polubotka Street, Chernihiv, 14000, Ukraine, e-mail: lilik8383@ukr.net)

ORCID: 0000-0002-5187-1944;

Shumeiko Zinaida, PhD in Pedagogy, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Pedagogy and Humanitarian Sciences, *Academy of the State Penitentiary Service* (34 Honcha Street, Chernihiv, 14000, Ukraine, e-mail: zina1906@ukr.net)

ORCID: 0000-0003-2705 0924

The purpose of the article is to determine the peculiarities of the creativity formation of higher education students within the educational discipline "Ukrainian language for professional purposes". To achieve the goal, a complex of general scientific (analysis of scientific literature, generalization and systematization, comparison of scientific views) and pedagogical (modeling of educational situations, observation of the educational process, development and testing of the system of tasks) methods was used.

It has been proven that the creativity formation of higher education students by means of the educational course "Ukrainian language for professional purposes" requires a scientifically based approach of the teacher to the methodological tools selection. In this context, traditional and innovative teaching methods were divided into several groups: the first group included methods aimed at developing the emotional and volitional sphere of future specialists; the second group includes methods that involve the activation and strengthening of already formed motives, the transformation of external stimuli into the inner sphere of the individual, their transformation into motives. The third group of methods involves

orientation to the cognitive sphere of the individual, and therefore, these methods are aimed at finding and assimilating information, and forming skills and abilities to analyze works of various types of art, and expanding erudition. The fourth group included methods, the purpose of which was the formation of practical skills and skills in operating various educational materials, transmitting information using various means of broadcasting and its representation. The fifth group includes methods of a reflective nature, aimed at forming the ability to evaluate one's own activity, existing knowledge, abilities and skills, as well as actualization and development of students' ability to self-control and self-evaluation in various activities. It was found that the effectiveness of the creativity formation of higher education students depends on the optimal selection and combination of methods, taking into account the principles of individualization and differentiation.

Key words: *creativity, higher education students, methods, educational discipline, tasks.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Одним із сучасних освітніх трендів є формування креативності, яку Е. Фромм розглядав як здатність дивуватися, відшукувати рішення в нестандартній ситуації, а ще як спрямованість на нове, уміння глибоко усвідомлювати власний досвід [6]. Відповідно, креативність як особистісна риса фахівця передбачає продукування чогось нового, незвичайного, оригінального в тих ситуаціях, де відсутні шаблони й алгоритми. Проте, на думку І. Милославського, терміном «креативна» позначається особистість, що не лише продукує ідеї, а й доводить їх до конкретного практичного результату [5]. Це зумовлює нагальність і практичну значущість наукового дослідження, пов'язаного із практичними шляхами формування креативності здобувачів вищої освіти засобами різних навчальних дисциплін. У цьому контексті особливого значення набуває навчальна дисципліна «Українська мова за професійним спрямуванням», що передбачає формування, а здебільшого – закріплення умінь та навичок володіння українською мовою для висловлення власної думки й складання фахових документів. Завданням цього курсу є формування чіткого й правильного розуміння ролі державної мови в професійній діяльності майбутнього фахівця; забезпечити формування мовнокомунікативної, мовно-термінологічної компетентності

як найістотніших складових загальної професійної компетентності, першооснови фахової ерудиції та культури спілкування; набуття комунікативного досвіду [7]. Варто зазначити, що в контексті реформування освітньої галузі відбувається оновлення методичного інструментарію, апробування нових методів і технологій навчання, осучаснення традиційних. Відповідно, постає необхідність аналізу потенціалу різних методів і технологій навчання для формування креативності здобувачів вищої освіти засобами навчальної дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості формування креативності здобувачів освіти окреслені в працях Н. Бондаренко, І. Милославського, В. Моляко, Я. Пономарьова, Е. Фромма. Проте зазначені дослідження переважно мають загальний характер і не відображають особливості формування досліджуваного феномену в майбутніх фахівців у контексті опанування певних навчальних дисциплін. Саме тому беремо до уваги також наукові праці, в яких обґрунтовано теоретичні й практичні аспекти викладання курсу «Українська мова за професійним спрямуванням», зокрема навчально-методичні посібники й фахові публікації Л. Мацько, Л. Кравець, С. Шевчук, І. Клименко, Н. Костиці, О. Любашенко тощо.

Формулювання цілей статті. Мета статті – визначити особливості формування креативності здобувачів вищої освіти засобами навчальної дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» через призму методичного інструментарію.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У процесі викладання навчального курсу «Українська мова за професійним спрямуванням» викладачі використовують різноманітні методи навчання: як традиційні, так і інноваційні. Як відомо, метод є одним із базових понять педагогіки, що дає відповідь на запитання, як має здійснюватись педагогічний процес. У перекладі з грецької «метод» (meta – шлях до мети і odos – слідувати) означає прийом, спосіб, характер дій, які потрібні для досягнення мети [2]. Нам імпонує думка А. Алексюка, що

вихідним пунктом для розгляду методу є нерозривна єдність мети, засобу та результату [1]. Закцентуємо на тих методах, що були апробовані під час викладання навчальної дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» студентам (курсантам) юридичного факультету Академії Державної пенітенціарної служби, а також Навчально-наукового інституту професійної освіти та технологій Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка.

Оскільки існує велика кількість методів, то їх було розподілено на декілька груп. До першої групи віднесено методи, спрямовані на формування ціннісно-світоглядної та емоційно-вольової сфери здобувачів вищої освіти. Вони передбачають активізацію творчого потенціалу майбутніх фахівців, формування в них здатності до самоствердження, переживання успіху в роботі, відчуття задоволення від самореалізації власних професійних і творчих здобутків. До цієї групи належать також інтегровані тренінги (рефлексивні, риторичні, мистецько-творчі); копінг-методики, що спрямовані на формування здатності зберігати спокій і впевненість відповідно до ситуацій, що виникають у межах професійної діяльності і передбачають володіння здатністю до подолання психологічного дискомфорту; методи й прийоми розвитку вмінь самопрезентації (портфоліо, творчі заходи, відпрацювання специфічних прийомів спілкування тощо). До цієї ж групи увійшли і творчо-активізаційні методи, спрямовані на розвиток самостійного мислення майбутніх фахівців, активізацію їхньої пізнавальної діяльності, формування навичок нестандартного розв'язання професійних проблем, удосконалення навичок професійного спілкування. На нашу думку, ефективними для формування креативності студентів і курсантів будуть і такі методи, як-от: організація мініконцертів і мінівиставок; коментування й аналіз мистецьких образів і творів; дискусії; планування інтегрованих мистецьких заходів; створення мистецького середовища в закладах вищої освіти (розроблення проєктів і сценаріїв просвітницьких, мистецько-виховних заходів, плану роботи студентських гуртків і творчих груп).

Важливими для формування креативності майбутніх фахівців є також методи комунікативного спрямування, метою яких є налагодження взаємодії викладача зі студентами, а також формування в них здатності до комунікації в межах навчальної й подальшої професійної діяльності. Зазначені методи мають спрямовуватися на формування комплексу риторичних знань, умінь і навичок, які вважаємо професійно значущими для майбутнього фахівця. На практичних заняттях з навчальної дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» доцільно створювати умови для виникнення дискусії, формувати у студентів уміння її організувати і проводити, стимулювати й координувати перебіг, робити висновки, а також розвивати здатність керувати поведінкою співрозмовника, формувати й закріплювати вміння, пов'язані з утворенням аргументованих текстів (чітко формулювати тези, логічно й лінгвістично пов'язувати свої висловлювання з попередніми, аргументувати власну думку, будувати логічно правильні судження й висновки). Отже, зазначені методи спрямовані на формування в майбутніх фахівців умінь спілкування, оскільки вміння вести конструктивний діалог, дискусію сприяє успішній взаємодії і формуванню міжособистісних взаємин. У контексті формування креативності у здобувачів вищої освіти доцільно також застосовувати такі методи, як комунікативний тренінг, самостійне розв'язання проблемних ситуацій комунікативного характеру, аналіз зразків ораторського мистецтва.

До другої групи відносимо методи навчання, пов'язані з формуванням мотиваційної сфери, тобто з активізацією й посиленням уже сформованих мотивів; трансформацією зовнішніх стимулів у внутрішню сферу особистості, перетворенням їх на мотиви. Зазначені методи пов'язані з розробленням здобувачами вищої освіти плану дій стосовно свого особистісного і професійного розвитку, проектування власної навчальної і подальшої професійної діяльності. До цієї групи відносимо читання студентами спеціальної мотиваційної літератури; обговорення з ними цікавого професійного досвіду; спостереження за роботою фахівців під час виробничої практики; фіксацію й аналіз особливостей їхнього професійного

стилю; перегляд заздалегідь підготовлених відеоматеріалів (кінофільмів, відеозаписів тощо); бесіди, спрямовані на визначення студентами мотивів власної освітньої й майбутньої професійної діяльності тощо.

У зазначеному контексті особливого значення набувають і методи, спрямовані на розроблення студентами особистісної, індивідуальної траєкторії навчальної і професійної діяльності. Зокрема досить популярними в закладах вищої освіти є ділові ігри, які є «формою відтворення в освітньому процесі предметного і соціального змісту професійної діяльності, моделювання систем стосунків, характерних для цього виду праці» [4, с. 3]. На думку М. Марко, вони дають змогу «розв'язувати суперечності між навчальною і майбутньою професійною діяльністю, забезпечують формування не лише теоретичного, а й практичного мислення, формують стійкі якості особистості та розкривають її творчі здібності» [4, с. 79]. Особливостями ділових ігор є те, що вони імітують професійну діяльність, уможливають відтворення предметного змісту майбутньої професії, а також моделюють систему взаємин, притаманну певному фахові. Це сприяє розвитку у здобувачів освіти здатності до самостійного планування роботи, визначення цілей власної діяльності, а також активізації процесів самовдосконалення.

До третьої групи увійшли методи, спрямовані на формування когнітивної сфери здобувачів вищої освіти. Їх доцільно застосовувати в межах навчального курсу «Українська мова за професійним спрямуванням» з метою пошуку й засвоєння різноманітної професійної й загальної інформації, розширення ерудиції. Ці методи передбачають залучення студентів до критичного огляду психологічної, юридичної, культурологічної літератури, а також до художньо-ідейного аналізу мистецьких творів, до обміну враженнями від здобутої інформації. Розвиток когнітивної сфери передбачає формування у здобувачів вищої освіти системи знань шляхом опрацювання різноманітних підручників, навчальних посібників, словників; пошуку в інтернет-мережі цікавої та корисної інформації. Окрім того, закріплення знань відбувається за допомогою термінологічних вправ, установлення логічних

зв'язків і відношень між різними філологічними поняттями та інформацією, виконання тестових завдань, складання термінологічного мінімуму з професійної галузі.

Четверта група методів спрямовувалася на формування діяльнісно-операційної сфери, що передбачає формування необхідних умінь і навичок. На нашу думку, доцільним є використання таких методів і прийомів навчання, як-от: формування професійного портфоліо, підбір мистецьких творів, підпорядкованих певній темі. Це дасть змогу майбутньому фахівцю вивчати та порівнювати творчу манеру митців, дізнаватися про сучасні тенденції розвитку різних стилів мистецтва. Ефективним методом є навчальні ігри, які використовують для імітації реальної професійної діяльності або в процесі творчої мистецької діяльності, зокрема під час розроблення групових проєктів зі створення мистецьких виробів. Навчальні ігри зазвичай мають інтерактивний характер, організуються згідно із запропонованим викладачем алгоритмом, проте можуть мати для студентів і самостійний характер.

До цієї групи віднесено і трансляційно-презентативні методи, зокрема нові освітні інформаційні технології, які сприяють осучасненню методів демонстрації мистецьких і навчальних досягнень студентів. До них можна віднести застосування в роботі мультимедійних технологій, інтернет-ресурсів, електронних енциклопедій та програм з відповідних предметних галузей. Використання електронних курсів для репрезентації навчальних матеріалів створює широкі можливості для підвищення ефективності формування креативності у здобувачів вищої освіти. Доцільним вважаємо застосування таких методів, як мультимедійний огляд літератури, проведення лекцій-діалогів, публічні презентації, відеопрезентація мистецького життя рідного краю; складання тематичних вибірок мистецьких творів тощо.

До четвертої групи увійшли методи, спрямовані на формування здатності до рефлексії. Метою їх застосування є формування в майбутніх фахівців здатності до оцінювання власної діяльності, наявних знань, умінь і навичок, а також на актуалізацію та розвиток здатності студентів до самоконтролю

й самооцінювання в різних видах діяльності. Ці методи загалом спрямовані на активізацію аналітичних дій студентів, фіксацію поточних результатів самостійної роботи з розширення власного професійного тезаурусу. Для реалізації зазначених завдань рекомендуємо використовувати такі методи навчання: написання саморецензій, фіксація результатів самостійної роботи, складання оцінювальних анотацій, планування інтегрованих мистецьких проєктів, психотренінги, тренінги латерального мислення, складання щорічних планів власного розвитку, вивчення тематичної літератури.

Серед цієї групи методів важливу роль відіграють проблемно-рефлексивний діалог і полілог, рефлексивно-ділова гра, а також позиційна дискусія. Дослідники зазначають, що вони сприяють актуалізації й розвитку здатності до самостійного осмислення професійних проблем та прийняття інноваційних рішень [3]. Зокрема, рефлексивно-ділові ігри зазвичай використовують з метою формування навичок професійного спілкування, готовності до розв'язування проблемних ситуацій, підвищення рівня знань і вмінь планувати, аналізувати та приймати рішення у процесі взаємодії. До цього блоку належать і самооцінювальні методи, зокрема рефлексійні тести та вправи, передбачення власних дій, аналіз оцінних суджень одногрупників тощо. Важливого значення набуває активізація самостійної оцінювальної роботи студентів шляхом спонукання їх до висловлення власної думки, написання відгуків, виконання завдань на порівняння, відбір творів за певними критеріями, створення бази рецензій, відгуків, аналітичних есе, презентацій тощо. Завданням цих методів є розвиток здатності до відстеження й підтримки тенденцій особистісного і професійного самовдосконалення, подолання недоліків свого мистецько-методичного розвитку на основі самооцінювання, проєктування власної навчальної діяльності на теперішньому етапі й самовдосконалення в майбутньому.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Формування креативності у здобувачів вищої освіти засобами навчального курсу «Українська мова за професійним спрямуванням» передбачає науково обґрунтований підхід викладача

до відбору методичного інструментарію. У цьому контексті традиційні й інноваційні методи навчання було розподілено на кілька груп: до першої групи увійшли методи, спрямовані на розвиток емоційно-вольової сфери майбутніх фахівців; до другої групи віднесено методи, що передбачали активізацію й посилення уже сформованих мотивів. Третя група методів передбачає орієнтацію на когнітивну сферу особистості, ці методи спрямовані на пошук і засвоєння інформації, формування вмій і навичок аналізу, розширення ерудиції. До четвертої групи увійшли методи, що передбачали формування практичних умінь і навичок оперування різноманітним навчальним матеріалом, передавання інформації за допомогою різних засобів трансляції. До п'ятої віднесено методи рефлексивного характеру, спрямовані на формування здатності до оцінювання власної діяльності, на актуалізацію та розвиток здатності студентів до самоконтролю й самооцінювання в різних видах діяльності.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в розширенні переліку навчальних дисциплін із циклів загальної і професійної підготовки для комплексного системного формування креативності здобувачів вищої освіти.

Список використаних джерел

1. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія : підручник для студ., аспір. та молодих викл. вузів. Київ : Либідь, 1998. 557.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ, 1997. 373 с.
3. Лілік О., Бивалькевич Л., Перинський Ю. Вплив соціальної рефлексії на професійне спілкування викладача педагогічного закладу вищої освіти. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г.Шевченка*. 2022. Вип. 18 (174). С. 129–137.
4. Марко М. М. Формування готовності майбутніх учителів початкових класів до застосування навчально-ігрових технологій у професійній діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Мукачево, 2018. 272 с.

5. Милославский И. Г. Креативный или творческий? *Известия*. 2009. 1 июня. С. 3.
6. Фромм Е. Здорове суспільство. Київ, 2021. 528 с.
7. Шумейко З. Є., Мошта І. М. Українська мова (за професійним спрямуванням) : навч.-метод. посіб. (курс лекцій). Чернігів : Академія Державної пенітенціарної служби, 2021. 153 с.

References

1. Aleksyuk, A. M. (1998), *Pedagogy of higher education of Ukraine. History. Theory: a textbook for students, graduate students and young university teachers*, Kyiv, Lybid.
2. Honcharenko, S. U. (1997), *Ukrainian Pedagogical Dictionary*, Kyiv.
3. Lilik, O., Byvalkevych, L. and Perynskyi, Yu. (2022), "The influence of social reflection on the professional communication of a teacher of a pedagogical institution of higher education", *Bulletin of the T.H. Shevchenko National University «Chernihiv collegium»*, Issue 18 (174), pp. 129–137.
4. Marko, M. M. (2018), *Formation of readiness of future primary school teachers to use educational and game technologies in professional activities: PhD Thesis*, Mukachevo.
5. Myloslavskyi, I. H. (2009), "Creative or artistic?" *Izvestiia*, p. 3.
6. Fromm, E. (2021), *A healthy society*, Kyiv.
7. Shumeiko, Z. Ye. and Moshta, I. M. (2021), *Ukrainian language (by professional orientation) : teaching method. manual (course of lectures)*, Chernihiv, Academy of the State Penitentiary Service.